

6. Фоменок, И.К. Формирование знаний на занятиях по жестовой речи у младших глухих школьников: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. – Мн., 2003.

In the article the theoretical and practical aspects of sign language training of specialists working in the field of education and rehabilitation of persons with hearing impairments is analyzed. Experience in organizing training in the specialty "Sign Language" in Belarus is presented.

Keywords: sign language, training, teaching, content, linguistic and methodological training, sign language interpreting.

Отримано 29.9.2011

УДК 376.1-056.34+159.946.3:371.382:5

Т.Ю. Скиба

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ ПРИРОДНИЧОГО ЗМІСТУ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ УЧНІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

У статті розкривається вплив дидактичних ігор природничого змісту на формування комунікативних умінь і навичок учнів старших класів спеціальної школи. Автор обґрунтовує вплив ігор на мовленнєвий розвиток школярів, підвищення комунікативної активності учнів, відзначає покращення мовленнєвої діяльності з об'єктами спілкування.

Ключові слова: комунікативні уміння учнів спеціальної школи, ігри природничого змісту, діти з порушеннями мовленнєвого розвитку.

В статье раскрывается влияние дидактических игр природного содержания на формирование коммуникативных умений и навыков учеников старших классов специальной школы. Автор обосновывает влияние игр на речевое развитие школьников, повышение коммуникативной активности учеников, отмечает улучшение речевой деятельности с объектами общения.

Ключевые слова: коммуникативные умения учеников специальной школы, игры природного содержания, дети с нарушениями речевого развития.

На сучасному етапі розвитку спеціальної педагогіки значна увага приділяється розробці та теоретичному обґрунтуванню засад цілеспрямованої діяльності з включення дітей, які мають порушення інтелектуального розвитку, до повноцінного життя у соціумі.

У становленні особистості дитини з порушенням інтелектуального розвитку значну роль відіграє рівень сформованості її комунікативної компетенції.

Значний потенціал для формування комунікативних умінь школярів з вадами інтелектуального розвитку, на думку великої кількості авторів, мають дидактичні ігри. Саме тому, в навчальному процесі спеціальної школи, наочно-дидактичний та ігровий матеріал займає достатньо важливе місце під час проведення уроків з навчальних предметів.

У спеціальній, науково-теоретичній та методичній літературі, на нашу думку, недостатньо уваги приділяється використанню дидактичних ігор природничого змісту з метою формування комунікативних умінь учнів спеціальної школи. Це і зумовило вибір теми даного наукового пошуку.

Проблема розвитку зв'язного мовлення учнів завжди була актуальною темою для науковців педагогічної галузі. Лінгводидактичні основи формування вмінь і навичок зв'язного мовлення висвітлені у працях відомих мовознавців і педагогів Ф. Буслаєва, І. Срезневського, В. Сухомлинського, К. Ушинського. Підвищенню мовленнєвої культури учнів присвячені наукові праці І. Білодіда, Р. Будагова, В. Ващенко, В. Виноградова, А. Коваль, Л. Паламар, Є. Чак та ін. Психологічні основи зв'язного мовлення визначалися в працях Б. Баєва, Л. Виготського, Г. Костюка, І. Синиці та ін. Вирішенню комунікативних завдань під час процесу оволодіння мовленнєвим матеріалом присвячені праці Т. Ладиженської, В. Мельничайка, І. Синиці, Л. Скуратівського, М. Стельмаховича та ін. Про важливість впровадження дидактичних ігор у процес навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами наголошували Жан Ітар, Едуард Сеген, Марія Монтесорі, О. Граборов, Л. Виготський, О. Савченко, А. Пушкарьова та ін. [1].

Психологія теорії гри достатньо широко розроблена в працях відомих психологів В. Давидова, Д. Ельконіна, О. Леонтєва, С. Рубінштейна та ін. Науковцями була визначена освітньо-розвиваюча роль дидактичних ігор у навчанні та вихованні дітей серед яких і діти з вадами інтелектуального розвитку, доведений корекційний вплив на їх пізнавальний розвиток.

Тому *метою* даної статті є визначення ролі та впливу дидактичних ігор природничого змісту на формування комунікативних умінь учнів спеціальної школи. Мета нашого наукового пошуку була втілена в наступних *завданнях*: визначити місце дидактичних ігор природничого

змісту серед інших засобів формування комунікативних вмінь учнів спеціальної школи; з'ясувати, на розвиток саме яких структурних елементів комунікативної діяльності впливають дидактичні ігри даного напрямку.

Як відомо, порушення мовленнєвого розвитку негативно впливають на формування особистості дитини, що в першу чергу відбивається на процесах її соціальної адаптації. Причини цього різноманітні: в першу чергу це немовленнєві порушення, які безпосередньо та опосередковано пов'язані з мовленням (порушення кіркової нейродинаміки і ослаблення тонких диференціацій в мовно-руховому аналізаторі, дискоординованість, нечіткість у роботі органів артикуляції: язика, губ, нижньої щелепи, м'якого піднебіння; порушення тонкої довільної моторики пальців рук, розлади вегетативної нервової системи)[4].

Дітям з порушенням мовленнєвого розвитку властиві наступні емоційно-вольові прояви: тривожність(діти емоційно вразливі, плаксиві, з відсутнім прагненням до спілкування); замкнутість (діти відсторонені від однолітків і дорослих внаслідок усвідомлення власного дефекту: мовлення даної категорії дітей є незрозумілим для оточуючих); непевненість у власних силах (діти переживають свою неспроможність зрозуміти повноцінно інструкцію і впоратися з певним завданням внаслідок заниженої самооцінки); негативізм, який проявляється невірноваженістю, підвищеною дратівливістю, впертістю; дитячі страхи, які виникають за причин психотравмуючих ситуацій. Досить поширеним явищем, притаманним для дітей даної нозології, є те, що сильні або тривалі переживання переходять у невроз страху.

Проблема розвитку комунікативного мовлення учнів спеціальної школи займає значне місце в дослідженнях як педагогів так і психологів, є провідним напрямом навчально-виховного процесу спеціальної школи. Як відомо, мовлення виконує когнітивну, регулюючу і комунікативну функції, є "шляхом розвитку інтелекту" дитини, створює умови для корекції її пізнавальної діяльності і виступає засобом соціальної взаємодії з оточуючими людьми [2].

Мовлення учнів з розумовою відсталістю складається з простих, непоширених, граматичних, неправильних за будовою речень. Їм притаманні однослівні висловлювання; характерні спрощенні розповіді, які складаються з ланцюжка граматично простих речень. У зв'язку з відсутністю вміння диференціювати суб'єкти від дії, відокремлювати від дії об'єкти, діти пропускають головні члени речення, не розуміють запитань [3].

Активне мовлення розумово відсталих дітей надзвичайно бідне і неякісне, при цьому на перший план виступає недосконалість умінь, пов'язаних із використанням мовлення як засобу спілкування. Рівень

мовленнєвого розвитку учнів спеціальної школи не лише не забезпечує успішного засвоєння програмового матеріалу з будь-яких навчальних предметів, але навіть заважає учням успішно адаптуватися в шкільному колективі, активно включатися в доступні форми взаємодії з соціумом.

В учнів спеціальної школи як правило, дуже важко формується саме мовленнєва складова комунікативних умінь. Це виражається в тому, що діти в першу чергу, не виявляють бажання до самостійної мовленнєвої діяльності, по-друге, не проявляють самостійність під час побудови висловлювань: вони не можуть побудувати розповідь на тему, що обговорюється. У спонтанному мовленнєвому спілкуванні учні також обмежені: вони не можуть досягти поставленої мети, оскільки орієнтуються на умови мовленнєвої ситуації, що змінюється, відчують обмеженість активного словника, не володіють вмінням будувати певні граматичні конструкції, не завжди адекватні під час вибору невербальних засобів спілкування. Тому ситуації спілкування дітей між собою часто можна визначити як непродуктивні (спілкуючись не реалізують потреб, заради яких починають комунікацію, і як результат - не отримують задоволення від неї).

У результаті проведених досліджень за учнями старших класів спеціальної школи було з'ясовано, що характерним для розумово відсталих школярів є дефіцит універсальних комунікативних умінь (слухати співбесідника, реагувати на його питання, починати, підтримувати і завершувати розмову, висловлювати власну точку зору, отримувати потрібну інформацію при читанні і слуханні, використовувати цю інформацію у власних висловах, спілкуватися у письмовій формі).

За умови побудови навчально-виховного процесу, комунікативна спрямованість навчання виявляється в постановці дидактичних цілей під час організації навчальної діяльності даної нозології дітей, у визначенні змісту, виборі прийомів навчання, організації мовленнєвої діяльності учнів.

Отже, корекційне навчання у спеціальній школі повинне сприяти подоланню вад усіх складових мовленнєвої діяльності дітей з розумовою відсталістю (лексичної, граматичної, фонетичної). Під час навчання в школі учні вчать правильно будувати прості поширені речення, вживати різні граматичні конструкції. Проте, самостійна вербалізація складних мовленнєвих структур залишається для них недоступною.

Стан мовленнєвого розвитку розумово відсталих школярів вимагає від корекційної освіти більш детального вивчення та розробки ефективних шляхів корекції комунікативної сфери учнів спеціальної школи.

На сучасному етапі розвитку дефектологічної науки, відомі наступні засоби корекції і розвитку комунікативної сфери розумово

відсталіх школярів: засоби слухової наочності, наочно-слухові засоби, аудіовізуальні засоби, ситуативні завдання, аудіювання, читання, переказ, дидактичні ігри.

Враховуючі той факт, що тривалий час провідним видом діяльності учнів спеціальної школи залишається гра, вона виступає ефективним засобом для формування розвивального середовища. У корекційній роботі з дітьми, які мають вади мовлення, використовуються різні види ігор: дидактичні, рухливі, сюжетно-рольові, ігри-драматизації.

На нашу думку, ігровий матеріал, наочність, пізнавальна і навчальна дидактична гра забезпечують позитивні умови для вирішення завдань розвитку мовлення з урахуванням можливостей та особливостей розумово відсталіх учнів. Це положення обґрунтовується в працях Л. Вавіної, Г. Морозової, М. Перової, Н. Соколової та інших. На думку науковців гра сприяє не тільки створенню в учнів емоційного настрою, викликає позитивне відношення до виконуваної дії, а й допомагає формувати комунікативні уміння і навички.

Дидактична гра - одна із основних форм впливу дорослого на дитину під час навчально-виховного процесу. В ній створюються такі умови, в яких кожна дитина отримує можливість самостійно діяти в певній ситуації чи з певними предметами, набувають власного дійового і чуттєвого досвіду. Це надзвичайно важливо для дітей з тяжкими вадами мовлення, у яких досвід дій з предметами дуже обмежений, не фіксований і не узагальнений. Дитині для засвоєння способів орієнтації в оточуючому світі, для виділення і фіксування властивостей і відношень предметів, для розуміння тієї чи іншої дії необхідні багатократні повторення. Л. Виготський вважав гру сприятливим середовищем для зародження пізнавальних сил дитини і як основу для перетворення ігрових дій в розумові, ведучим засобом навчання і виховання. Засвоєння навчального матеріалу потребує багаторазових варіативних вправ, але дитині для цього не вистачає вольових зусиль. Дидактична гра дозволяє забезпечити необхідну кількість повторень на різному матеріалі при збереженні емоційно-позитивного відношення до завдання. Навчаючи дітей в процесі гри, педагог намагається, донести основне дидактичне завдання, яке складає зміст гри, та відповідає навчальній меті уроку, є для дітей зрозумілим, сприяє максимальній активізації не тільки розумової діяльності, а й мовлення [1].

Серед навчальних предметів спеціальної школи значним потенціалом для корекції вад та формування комунікативних умінь і навичок учнів, мають уроки природознавства і географії. Зміст цих навчальних предметів спирається на індивідуальний чуттєвий і життєвий досвід дітей, викликає інтерес до пошукової діяльності, спонукає до вираження емоцій, отриманих від спостережень за природними явищами і об'єктами.

У ході реалізації освітніх завдань уроку, з метою підвищення мотивації учнів до навчання, вчитель використовує різноманітні методи і прийоми роботи з учнями. Серед них значну роль відіграють дидактичні ігри. Використання гри природничого характеру дозволяє вирішувати цілу низку корекційних завдань: розвиток просторових уявлень, формування умінь сприймати окремі властивості природних об'єктів або їх різновиди, вмінь користуватися певними перцептивними прийомами, формування активного словника учнів, розвиток усного зв'язного мовлення.

Використовуючи ігри природничого змісту вчитель не тільки вирішує загальноосвітні завдання уроку, а й сприяє формуванню комунікативної компетенції у дітей з розумовою відсталістю. В ході використання дидактичних ігор природничого змісту у дітей:

1. долається мовленнєвий негативізм;
2. школярі долучаються до активної, мовленнєвої діяльності;
3. розвивається культура мовленнєвого спілкування;
4. виховується толерантність спілкування: учні уникають категоричності висловлювань, критично ставляться до своїх слів, прагнуть грамотно й культурно спілкуватися, встановлювати контакти з товаришами, педагогом;
5. учні вчаться висловлювати особисті думки й адекватно сприймати відгуки.

На думку Н.Тарасенко, характерною ознакою мовлення розумово відсталих учнів є те, що вони майже не використовують в ньому прикметники, що робить його невиразним, неточним та малозрозумілим для оточуючих. Їх висловлювання фрагментарні, бідні деталями, не розгорнуті і не цілісні.

Використання дидактичних ігор на уроках природознавства і географії, дає можливість забезпечити не тільки психологічний комфорт на уроці, розвиток емоційно-вольової сфери дітей, мовленнєву мотивацію, а й надати можливість збагатити словниковий запас учнів новими термінами.

Таким чином, використовуючи мовленнєві ігри на уроках географії та природознавства, у вчителя з'являється можливість формувати такі комунікативні навички як: встановлювати й підтримувати контакт з іншими людьми в різноманітних ситуаціях; спостерігати за іншими під час процесу спілкування й намагатися зрозуміти його; звертати увагу на розмаїття рис, особливостей різних людей; обирати, залежно від особливостей співрозмовника, найкращі форми спілкування.

Теоретичний аналіз з теми даного пошуку: формування комунікативних вмінь розумово відсталих школярів потребував практичного обґрунтування. З цією метою було проведено дослідження рівня розвитку комунікативних умінь учнів 8-го класу на базі Комунальної установи Сумської спеціальної загальноосвітньої школи.

Під час дослідження були використані такі методи: теоретичний аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної і методичної літератури з проблеми наукового пошуку; педагогічні спостереження за учнями спеціальної школи, бесіди з педагогами, анкетування розумово відсталих школярів 8-го класу; кількісний та якісний аналіз отриманих даних; розробка комплексу дидактичних ігор природничого змісту з метою впровадження їх у навчальний процес під час проведення уроків природознавства та географії. .

Проведення дослідження передбачало визначення об'єктивних критеріїв та показників, на основі яких ми мали змогу визначити рівень розвитку комунікативних умінь, необхідних для більш успішної соціалізації розумово відсталих дітей. Даними показниками виступили: вміння приймати інформацію: увага до повідомлень вчителя і товаришів, стабільність процесу прийняття інформації; вміння передавати інформацію: вміння передати думку, намір, прохання, повнота повідомлення; вміння взаємодіяти з партнером у процесі спільної діяльності: спільне планування майбутньої діяльності, орієнтування на партнера, уникання конфліктних ситуацій.

Дослідження показало, що 65% обстежуваних дітей не можуть самостійно виробити в себе комунікативні вміння на рівні, достатньому для успішного соціального контакту. Тому необхідне спеціальне педагогічне формування зазначених умінь, їх цілеспрямоване формування різними прийомами і засобами, що надає розроблений нами комплекс дидактичних ігор природничого змісту, впроваджений у навчально-виховний процес на уроках географії та природознавства.

Проведене дослідження зумовило необхідність розробки дидактичних ігор природничого змісту, які були б направлені на розвиток комунікативних умінь учнів спеціальної школи.

Нами було розроблено ряд ігор природничого змісту, які можна класифікувати за основними компонентами комунікативної сфери, а саме: розвиток словника; розвиток умінь висловлювати власну думку; вміння використовувати форми мовленнєвого впливу; проявляти ініціативу у мовленні.

Ефективність використання дидактичних ігор на уроках географії і природознавства визначалася нами як за фіксованими показниками, так і за допомогою спеціально організованого експерименту. У результаті ми отримали матеріал, який дозволив дійти висновків, що дидактичні ігри створили спеціальні умови для формування таких комунікативних умінь і навичок школярів як: уміння правильно визначати тему висловлювання та чітко дотримуватися її межі; будувати висловлювання відповідно до його мети, основної думки, адресата мовлення; будувати висловлювання логічно й послідовно, тобто встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між фактами та явищами;

на елементарному рівні робити необхідні узагальнення і висновки; обирати тип і стиль мовлення залежно від мети і ситуації спілкування; використовувати різноманітні мовленнєві засоби відповідно до типу, стилю, жанру висловлювання.

У ході проведення експерименту ми з'ясували, що дидактичні ігри підвищили культуру мовлення учнів, активізували процес використання визначення слів і термінів природничого характеру, активізували розповідне мовлення, стимулювали монологічне мовлення школярів, підвищили рівень мовленнєвої ініціативи.

Отже, серед різноманітних засобів формування комунікативних умінь учнів спеціальної школи значне місце займає використання дидактичних ігор природничого змісту. Використання дидактичних ігор на уроках географії та природознавства сприяє розвитку уміння швидко та правильно орієнтуватися в умовах спілкування, формують уміння установлювати контакт із співрозмовником, допомагають використовувати найбільш точні за значенням терміни і поняття для розкриття теми та основної думки; будувати висловлювання логічно й послідовно, робити необхідні узагальнення і висновки.

Список використаних джерел

1. Андрущенко Н. Поєднання гри та навчання на уроках української мови в 1 класі спеціальної школи // Дефектологія. – 2006. – №3. – С.41-43.
2. Нодельман В.И., Позднякова И.О. Особенности разговорной речи умственно-отсталых младших школьников // Дефектология. – 2008. – №6. – С. 5-7.
3. Соботович Є.Ф., Тищенко В.В. Засвоєння розумово відсталими дітьми граматичних категорій та абстрактного лексико-граматичного значення слова // Дефектологія. – 1998. – №4. – С. 2-5.
4. Филичева Т.Б., Чевелева Н.А. Логопедическая работа в специальном детском саду. - М.: Просвещение, 1987. – 234 с.

In the article influence of didactic games of natural maintenance opens up on forming of communicative abilities and skills of students of senior classes of the special school. An author grounds influence of games on vocal development of schoolboys, increase of communicative activity of students, the improvement of vocal activity marks with the objects of intercourse.

Keywords: communicative abilities of students of the special school, games of natural maintenance, children with violations of vocal development.

Отримано 29.9.2011